

Budou vědecké informace volně dostupné ?

Jaroslav ŠILHÁNEK

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze

silhanek@vscht.cz

INFORUM 2005: 11. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 24. – 26.5. 2005

Abstrakt. *Situace v oblasti publikování výsledků vědecké práce dospěla do takového stavu, že je předmětem jednání vlád a parlamentů největších světových mocností a je možné konstatovat, že přes zatím jen relativně krátkodobé jednání na těchto úrovních již dnes můžeme zaregistrovat překvapující výsledky. Abychom se ale v celé záležitosti orientovali, je nutné analyzovat strukturu publikování vědeckých informací jako de facto průmyslového odvětví, uvědomit si faktory, které v něm hrají roli a možnosti jejich ovlivnění. Je ovšem skutečností, že v této oblasti naplatí řada standardních ekonomických vztahů, což značně ztěžuje predikce chování subjektů hrajících klíčové role. Z hlediska produkce je to převážně doména neziskového sektoru, přičemž obdobně neziskový zákazník, typicky knihovna, je dnes silně finančně limitován. Na druhé straně je to oblast nabízející mimořádné zhodnocení kapitálu, což přitahuje investory. Neziskový charakter produkce vědeckých poznatků uvádí do hry dotující instituce, především státní a i soukromé. Alespoň částečné pochopení těchto vazeb a vztahů je podmínkou pro to, abychom se orientovali v diskusích probíhajících mediálně. V každém případě je ale dnes již zřejmé, že po dlouhá desetiletí rigidní systém dozná podstatných proměn a k cíli uvedenému v názvu se budeme alespoň v některých situacích postupně blížit.*

Jakkoliv název této přednášky možná vyvolává představy o laciném přitahování zájmu posluchačů, je ve skutečnosti vypůjčen z názvu zprávy, kterou vypracovali členové tak ctihodné instituce jako je Britský parlament. Příslušná komise této instituce (*Science and Technology Committee*), jejímž úkolem je dohlížet na to, jak vláda Jejeho veličenstva nakládá s penězi daňových poplatníků určených pro podporu a rozvoj vědy a techniky, se podrobně zabývala otázkou přístupnosti výsledků vědecké práce financované ze státních prostředků a v červenci 2004 o tom vydala obsáhlou zprávu (1), jejíž název je přibližně ten, jako této přednášky, konkrétně „Scientific Publications: Free for all ?“ Tato aktivita britského parlamentu není nijak ojedinělá a má v řadě dalších zemích stejné nebo podobné formy. Tak např. rétorika obdobné komise amerického kongresu (*U.S. House Appropriations Committee*) (9) je velmi podobná a zdůrazňuje problém nerovnováhy mezi objemem prostředků vkládaných do vědy a výzkumu a problémy spojenými s možností se s nimi seznámit. A podobně bychom našli obdobné aktivity v dalších zemích, celkem ale logicky především v těch, kde jsou na jedné straně vkládány značné prostředky do vědeckého výzkumu a současně se zde odehrává největší aktivita v oblasti publikačního průmyslu. Souhrnně ale

platí, že motivace pro interferenci parlamentních nebo vládních orgánů do šíření vědeckých poznatků vychází ze zákonné funkce těchto institucí pečovat, resp. kontrolovat nakládání s veřejnými prostředky vynakládanými na podporu vědy a výzkumu.

Celková problematika šíření vědeckých poznatků

Na první pohled se zdá, že se jedná o naprosto jednoduchou a samozřejmou záležitost, kterou všichni znají a chápou. Vědec sděluje výsledky svého bádání a stává se autorem, který vytváří různé „literární“ formy, z nichž naprosto převažuje forma článku ve vědeckém časopise, méně často pak kniha v pravém slova smyslu. Zveřejnění těchto forem je záležitostí vydavatelů, pro které je to ovšem činnost, kterou se živí a logicky chtějí, resp. v pravém slova smyslu musí realizovat zisk, jinak s touto činností skončí. Jedinou otázkou pak zůstává otázka ceny a velikost nákladu nebo počet subskribentů. Pro vědeckého pracovníka nikdy nebyla jeho publikační činnost otázkou obživy, ale přirozenou součástí jeho práce (viz známé heslo Michaela Faradaye „Work, Finish, Publish“). Takto relativně jednoduchá byla ale situace zhruba do šedesátých let minulého století.

První významný zásah do vydávání výsledků vědeckých výzkumů především formou vědeckých časopisů přinesl objev elektrostatického kopírování, který umožnil velmi snadné rozšiřování jednou vytištěného materiálu, což bylo velmi výhodné především pro vlastní výzkumnou činnost, protože vědec už si nemusel dělat ruční poznámky ze svázaných časopisů v knihovně, které mu domů nikdo nepůjčil. Ovšem přirozeným „vedlejším“ produktem je pak možnost rozesílat kopie vědeckých článků těm, kteří daný titul nepředplácí a logicky pak dodnes nekončící diskuse o porušování či neporušování zásad copyrightu, resp. o jeho výkladu. Dalším krokem je pak elektronická forma vědecké publikace, která naprosto zásadně mění jeho možnou fyzickou podobu a otevírá dříve zcela nepředstavitelné možnosti jejich zpřístupňování a sdílení výsledků vědecké činnosti s kolegy či kolegyněmi kdekoliv na světě prakticky bez omezení. To ale samozřejmě má zásadní důsledky na celý proces „publikování“ vědeckých prací a je proto nutné se tento proces podívat podrobněji.

Na počátku procesu šíření vědeckých poznatků stojí logicky jejich původce, v terminologii publikační oblasti tedy autor. A hned zde se setkáme z naprosto specifickou charakteristikou publikování vědeckých prací, kdy pro původce poznatků a autora sdělení je nejpodstatnější samotný akt publikování, tedy zveřejnění nejčastěji formou článku ve vědeckém časopise a vůbec není podstatná stránka honoráře. Naopak, nejenom že autor vědeckého článku poskytuje vydavateli svůj text zcela zdarma, ale poměrně často je ochoten se na vlastním publikování i finančně podílet, např. připlatit si kvalitní papír pro obrazovou dokumentaci nebo za jednotlivé výtisky (separáty) své práce, které pak používá pro výměnu se zájemci z řad odborné veřejnosti. Tato situace je naprosto ojedinělá a vůbec neodpovídá běžným a očekávaným podnikatelským vztahům.

Skutečný vydavatel je naproti tomu zainteresován na realizaci zisku a i v případě, že vydavatelem je vědecká společnost, musí dbát minimálně o pokrytí nákladů. Dotace a sponzorování jsou sice v úvahu přicházející částečná řešení, je ale problematické, aby taková forma byla trvalá a často je vázána limitujícími předpisy nebo i zákony. Ve hře jsou dále náklady technologických inovací, které v posledních letech hrají naprosto klíčovou roli, což je

záležitost řešitelná pro ryze komerčního vydavatele, ale značně složitá pro vydavatele v principu neziskového.

Skutečné rozložení nákladů a vývoj jeho jednotlivých složek, který je v posledních letech velmi výrazně ovlivněn vývojem technologií, je pochopitelně předmětem utajování a jen obtížně se získává přesnější obraz (2,3). Je ale celkem spolehlivě známo, že hlavní vydavatelé vědeckých publikací, především periodik, dosahují mimořádně vysokých zisků, např. v případě nakladatelů z oblasti STM je uváděn rozdíl mezi jejich náklady a příjmem 34% (2). Stoupající náklady a konkurence vedly a stále vedou ke koncentraci kapitálu, k zániku menších vydavatelů a ke vzniku mimořádně velkých vydavatelských koncernů, které na jedné straně umožňují vyšší efektivitu a mohou vynakládat odpovídající prostředky do nutných inovací, na druhé straně vytvářejí nezdravé monopoly. Připomeňme ještě další charakteristickou vlastnost publikačního průmyslu, a to, že v praxi vlastně neexistuje konkurence. Daný zdroj informací, tedy vědecký časopis, je dostupný jen u toho vydavatele, které jej vydává a není možné, pokud se jeho cena zdá příliš vysoká, využít konkurence a získat tento zdroj informací jinde.

Uvedené skutečnosti ilustruje např. následující tabulka rozložení trhu periodik v r. 2003:

Podíl na trhu vydavatelů v oblasti STM v r. 2003¹	
Elsevier	28,2 %
Thompson	9,5 %
Wolters Kluwer	9,4 %
Springer	4,7 %
John Wiley	3,9 %
American Chemical Society	3,6 %
Blackwell Publishing	3,6 %
Taylor & Francis	3,6 %
Ostatní	33,6 %

Konečně na konci řetězce zveřejňování vědeckých výsledků stojí v současné době stále převažujícím model vědecké knihovny jako instituce, které formou předplatného financují v podstatě celý proces nejenom šíření vědeckých poznatků, ale současně i jejich shromažďování a archivaci. A na tomto článku se především projevují problémy celého procesu, protože knihovny tuto svou tradiční roli plní se stále většími obtížemi, resp. už ji díky neúnosným nákladům plnit nadále nemohou. Jakkoliv je možné uvádět celou řadu důvodů pro tento stav, asi nejdůležitější je výrazný posun v obecném přijímání vědy a výzkumu ze sice užitečné a nepochybně prospěšné činnosti do polohy vysoce politické záležitosti státního významu, kterou je nutné výrazně podporovat z veřejných prostředků. Větší přísun finančních prostředků pak logicky vede k rozsáhlejší vědecké činnosti, narůstání objemu jeho výsledků, nutností výsledky zveřejňovat ve stále větším objemu publikačních příležitostí, které se nakonec musí projevit ve stále narůstajícím objemu finančních prostředků na jejich získávání. Není možné na tomto místě analyzovat strukturální složení nákladů na

¹ Data Electronic Publishing Service Ltd, June 2004, <http://www.epsLtd.com>

vědu a výzkum, ale lze asi bez důkazů přijmout fakt, že podíl finančních prostředků alokovaných na získávání publikovaných zdrojů narůstal pomaleji než objem prostředků vynakládaných především na lidské zdroje vědy a výzkumu a pak na často enormně vysoké náklady experimentálních technik a materiálů. Jinými slovy, rozpočty knihoven rostly a rostou podstatně pomaleji, než celkové náklady na výzkumnou činnost.

Jak řešit danou situaci ?

Problém narůstajících nákladů na nákup vědeckých časopisů existuje již dlouhou dobu. Už před přibližně 30 lety se začínaly objevovat výzvy některých vědců, kteří nabádali své kolegy, aby nepodporovali vznik nových časopisů zasíláním příspěvků, protože knihovny je nemohou díky nízkým rozpočtům předplácet. Není divu, že takové výzvy neměly prakticky žádný dopad, mimo jiné i proto, že vznik nových časopisů je sám o sobě žádoucí, protože nabízí efektivnější publikační prostor pro vznikající nové vědecké obory, resp. meziobory. Obdobných snah o řešení byla celá řada, zde se ale soustředíme jen na poslední vývoj, který pochopitelně stojí a padá s elektronickou formou dnešních vědeckých publikací.

Skutečně koncepční řešení vychází teprve z respektování elementárních faktů, tedy především ekonomické stránky celé záležitosti. Model, který je znám pod označením „Open Access“ nebo „Open Access Initiative“ (často už jen OA), řeší problém tím, že prakticky veškeré náklady spojené s vydáním vědecké práce jsou uhrazeny bezprostředně (současně) s přijetím článku k vydání (vytištění nebo zařazení do elektronického časopisu) a nejsou tedy závislé na pozdějším předplatném. Odpadají tak nejenom otázky cen předplatného, ale i mnoho souvisejících problémů s copyrightem a příslušnými poplatky a takto vydaná práce pak může být bez problémů zcela volně přístupná komukoliv a kdekoliv. Samozřejmě je nutné vyřešit otázky úhrady nákladů recenzního řízení v případě nepřijetí práce ke zveřejnění a řadu dalších souvisejících otázek, ale zásadní myšlenka spočívá v uvolnění vazby vydavatelských nákladů na předplatitelské schéma periodik.

Tato koncepce byla představena hlavně v letech 2002 – 2003 a získala poměrně rychle širokou podporu, a to jak formou konkrétních projektů zahrnujících i finanční dotace na rozjetí koncepce OA, tak i formou různě vyjádřené podpory řady organizací nebo vědeckých institucí. Jmenujme alespoň tzv. Budapešťskou deklaraci (4), která vzešla z konference konané v Budapešti v prosinci r. 2001, dále projekt Public Library of Science (PloS), což představuje v pravém slova smyslu vydávání vědeckých periodik s současnou úhradou nákladů (7), nebo tzv. „Berlínskou deklaraci“ (6) podporující koncepci Open Access, kterou podepsali představitelé prakticky všech německých vědeckých společností a institucí včetně Max Planck Society a 12 představitelů dalších obdobných evropských institucí a iniciativu amerických institucí formulovanou v tzv. „Bethesda Statement“ (5).

Největší otázkou je samozřejmě výše nákladů na publikování jednoho článku, tedy jakou částku musí autor uhradit, aby byl jeho článek vydán. Je nutno konstatovat, že skutečná situace je zatím značně nepřehledná. Různé modely uvádějí částky, které se pohybují v rozmezí 500 až 1 500 USD, ale i částky mimo tento rozsah, což na první pohled značně odrazuje. Současně je ale zdůrazňováno, že výše poplatků není zásadním problémem a příliš

nezdůrazňovaným, ale klíčovým aspektem je skutečnost, že náklady na zveřejnění výsledků vědecké práce jsou *de facto* součástí nákladů na vlastní vědeckou práci a mohou být tedy zcela logicky hrazeny z prostředků na výzkum, tedy např. z grantů. Nevysloveným předpokladem je představa, že vědecké granty budou navýšeny o náklady na zveřejňování výsledků a neočekává se tedy, že autor bude platit uvedené částky z vlastních prostředků. Čistě elektronických časopisů vydávaných formou OA je zatím málo, ale řada renomovaných vydavatelů nabízí alternativní formy vydání prací jako OA, což je předpokládaný další vývoj. Je skutečností, že v současné době již existuje více než 1200 vědeckých časopisů, jejichž obsah je volně přístupný. Existuje ještě jedna jednoduchá cesta, kdy vědecký časopis je volně přístupný a praktikuje tak koncepci OA. Řada vědeckých periodik vydávaných zpravidla vědeckými společnostmi a tudíž více či méně sponzorovaná, má tak malé náklady, že mohou být pokryty z prostředků společnosti nebo dotací a nejsou tak závislé na příjmech z předplatného, které bývá poměrně nízké nebo je poskytováno jako součást členských příspěvků. Není pak velký problém zpřístupnit elektronickou formu takových časopisů zcela volně, což navíc dále napomáhá zvýšení prestiže daného titulu periodika.

Ještě významnější je ale další krok směrem k bezbariérovému zpřístupňování vědeckých poznatků, a to je uplatnění vazeb a důsledků vyplývajících z neziskového a dnes ve velké míře státem financovaného vědeckého výzkumu. Je-li vědecká činnost financována z prostředků daňových poplatníků, pak nepochybně mají příslušné exekutivní nebo zákonodárné instituce právo kontrolovat jejich využití nejenom z hlediska dodržování účetních pravidel, ale i z hlediska celkového dopadu a dalších důsledků. Podíváme-li se na problém zveřejňování výsledků vědecké práce z celkového hlediska investic do vědy a výzkumu, dojdeme k závěru, že finanční prostředky jsou vkládány do třech stádií celého procesu.

Především jde o vlastní financování výzkumných projektů, v neziskovém prostředí dnes nejčastěji formou grantů, které pokrývají jak materiální, tak i personální náklady výzkumné činnosti, dále stát financuje formou mezd činnost těch vysoce kvalifikovaných vědeckých pracovníků, kteří se podílejí na zpravidla bezplatném recenzování vědeckých publikací a zajišťují tak celkovou kvalitu vědecké práce a konečně jdou veřejné prostředky na financování knihoven, jejichž funkce spočívá v nákupu a shromažďování publikovaných výsledků. Tento systém fungoval celkem bez problémů v době, kdy objemy finančních toků byly v zásadě vyrovnané, ale přestává fungovat v okamžiku, kdy používaný mechanismus vede k neúnosným nákladům na výstupu a vede tak k citelnému zhoršení dostupnosti výsledků vědecké práce. Buď je pak nutné vynakládat výrazně větší podíl veřejných prostředků do celkového financování vědy a výzkumu, nebo je nutné podrobit celý proces rozboru a vyhodnocení a hledání forem jeho vyšší efektivity. Je zřejmé, že možnosti podstatně vyšší efektivity při šíření výsledků výzkumné práce nabízí nové technologie, které umožňují prakticky okamžitý přístup k dané informaci prostřednictvím globálních sítí, ale právě proto jsou jakékoliv komplikace a omezení v takovém přístupu pochopitelně pociťovány jako zhoršení přístupnosti.

Další řešení je přitom relativně velmi jednoduché a je jen přenesením dávno uplatňovaných mechanismů a zvyklostí do prostředí současných technologií. Vědecká práce byla ve své podstatě vždy „volně přístupná“, tj. každý vědec měl vždy velký zájem, aby kdokoliv se o jeho práci zajímá, tak se s ní mohl seznámit v plném rozsahu. Pokud nenašel hledaný článek ve své knihovně, napsal autorovi o samostatný článek (separát) a měl-li skutečný zájem, dotázal se autora na podrobnosti nebo s ním diskutoval. Nabízí se proto využít tuto možnost i

v případě elektronických forem vědeckých publikací, přičemž tato forma současně přímo nabízí zavedení dalších vysoce efektivních postupů, které mohou individuální požadavky zájemců o získání kopie práce plně automatizovat.

Osobní styk a poskytování separátů vědeckých prací nijak neohrožovalo ani plně komerčně orientovaná vydavatelství vědeckých publikací a tím méně vydavatelství nezisková. V případě elektronických forem je ovšem situace zcela odlišná a v zásadě se otevírá prostor pro úplnou eliminaci vydavatelství jako instituce. Na druhé straně se vědecká komunita téměř bez výjimky shodne, že současný systém vědeckých časopisů zajišťuje prostřednictvím recenzního řízení požadovanou úroveň a představuje dlouhou dobu vyvíjený a kromě výše uváděných finančních problémů, fungující systém. Je tedy nutné tyto, a pochopitelně řadu dalších protichůdných požadavků a aspektů sladit a hledat všestranně přijatelná řešení.

Návrhy nezávislých komisi nebo vládních či parlamentních výborů, které jsou dnes podporovány celou řadou vědeckých organizací a institucí, vycházejí z požadavku, aby vědecká práce byla buď okamžitě nebo po určité, relativně krátké době, volně dostupná buď na konkrétním určeném místě (myslí se pochopitelně úložný prostor pro digitální formy, tedy server), nebo alespoň přímo u autora nebo na jeho instituci. Podkladem pro takové doporučení, které by mohlo mít i zákonnou formu, je právě charakter finančních prostředků, ze kterých je vědecká práce financována a kdy ten, kdo práci financuje, má právo na to, aby takové požadavky vznášel. Formulace takových řešení přitom plně akceptují skutečnost, že pro fungování celého procesu zveřejňování výsledků vědecké práce je nezbytné vkládat finanční prostředky a rovněž nijak nevyklučují, že celá činnost může být výdělečná, ale z hlediska správců veřejných prostředků nastavují nové podmínky, ze kterými by se měli všichni účastníci vyrovnat. Že se nejedná o vzdálenou budoucnost nebo o plané teoretizování, je už dnes možno dokumentovat na řadě příkladů.

Především v tomto duchu je formulována již v úvodu této přednášky zmiňovaná zpráva komise britského parlamentu (1), která doporučuje britské vládě provést taková opatření, která by výrazně zlepšila možnosti přístupu k výsledkům vědeckého bádání. Zpráva především doporučuje, aby výsledky z veřejných prostředků financovaného výzkumu byly v pravém slova smyslu volně dostupné ať už bezprostředně po jejich zveřejnění, nebo po určitém období. Jako možné mechanismy jsou uvažovány různé cesty, ale jako nejperspektivnější se jeví vytváření tzv. institucionálních archivů („Institutional repositories“), na kterých by byly publikované práce volně dostupné. Ale hlavním závěrem této zprávy je doporučení, v dané chvíli nevyklučovat žádné možnosti a naopak podporovat různé alternativy a hledat optimální řešení. Prakticky k podobným závěrům dospívá i komise kongresu Spojených států, která zahrnula svá doporučení do rozpočtů pro rok 2005 (9).

Jako odezva jsou v daný moment asi nejvýznamnější pravidla, která vydala jedna z největších světových grantových organizací, americký National Institution of Healths (NIH). V oficiálním dokumentu vydaném 3.2.2005 (10) vyhláší s platností od 2.5.2005 požadavek, aby publikace obsahující výsledky výzkumné činnosti financované zcela nebo i jen částečně („in whole or in part“) prostřednictvím grantů této instituce byly v podobě definitivních rukopisů autorů přijatých k otištění předány v elektronické verzi do báze dat PubMed Central (PMC), kterou spravuje právě NIH National Library of Medicine (doslova „NIH-funded investigator are requested to submit to the NIH National Library of Medicine“). Vyhlášené zásady dále doporučují, aby ke zveřejnění v bázi dat PubMed došlo do 6 měsíců od data publikace, maximálně ale do 1 roku. Je pochopitelné, že tato instituce má současně v ruce

účinný nástroj na vymáhání těchto zásad v podobě udělení nebo neudělení dalších grantů. Obdobnou zásadu přijalo zcela nedávno vědecké kolegium německého Max-Planck Institutu, v tomto případě zavazující své vědce publikovat své práce v takových zdrojích, které podporují politiku volného přístupu v nějaké formě. Budiž ještě připomenuto, že zásady NIH se vyhýbají termínu „free access“ a používají termín „public access“ v podstatě proto, aby potlačily tendenci chápat svou politiku jako jednoznačnou podporu bezplatného přístupu.

Je nepochybné, že vyhlášení těchto zásad institucí takového významu, jakou je NIH bude mít značný dopad na prosazování principu uvolňování přístupu k vědeckým publikacím a lze proto očekávat, že další grantové agentury budou dříve či později tohoto příkladu následovat. Současně to ale neznamená, že podobné zásady budou zavedeny okamžitě a bez výjimek. I ve Spojených státech není politika NIH všeobecně aplaudována a je kritizována jak publikačním průmyslem, což je pochopitelné, tak i řadou vědců a vědeckých institucí, které se jednak podílejí na vydavatelských aktivitách nebo se obávají zhroucení současného mechanismu hodnocení a uchovávání vědeckých prací. Přesto se zdá, že tlak na odstraňování bariér ve zpřístupňování výsledků prací financovaných z veřejných prostředků bude velmi silný.

Reakce vydavatelského průmyslu na politiku volného zpřístupňování vědeckých prací

Je především zatím příliš brzy očekávat zásadní nebo jednotný postoj komerčních vydavatelů na snahy volně zpřístupnit vědecké publikace. Přesto se zdá, že i největší hráči na tomto poli (nebo právě proto) si uvědomují velké pochopení nejenom vědecké, ale i širší veřejnosti pro názory o volném přístupu k výsledkům bádání financovaného z peněz daňových poplatníků, resp. skutečnost, že tato záležitost má nepochybně i nepopíratelný politický rozměr. Svědčí o tom např. skutečnost, že i takový gigant, jako je nakladatelství Elsevier ještě před oficiálním vydáním výše zmíněné zprávy komise britského parlamentu (1) vyhlásilo zásadní změny ve své politice práv autorů na dalším nakládání se svými publikacemi. Na rozdíl od minulosti, kdy toto nakladatelství zakazovalo autorům rozesílat elektronické verze svých publikací, dovoluje dnes Elsevier nejenom zasílat elektronické verze článků e-mailem (dokonce v bázi dat ScienceDirect automaticky vkládá adresu autora do otevřené aplikace Microsoft Outlook), ale rovněž dovoluje, aby autoři umísťovali své publikace jak na své webovské stránky, tak i na stránky institucionální, tedy otevírá možnost vytváření institucionálních archivů přesně tak, jak po tom zpráva komise britského parlamentu volá. Dalším významným vydavatelem, který reagoval zcela nedávno v podobném duchu je Nature Publishing Group (NPG) vydávající vysoce prestižní tituly. V tiskové zprávě z 8.2.2005 (11) otevírá autorům možnost umísťovat recenzované publikace na webovských stránkách jejich institucí (nebo stránkách poskytovatelů grantů) po šesti měsících po vydání.

Zdá se, že tento přístup se stává univerzálnější praxí už celé řady vydavatelů s tím, že se liší v některých detailech. Nejzávažnější aspekt se týká toho, zda autor může volně nakládat s elektronickou verzí svého článku tak, jak jej vydavatel skutečně vydá, což znamená, že vydavatel mu poskytne článek nejčastěji v podobě pdf souboru, nebo naopak tuto možnost vydavatel striktně zakazuje a umožňuje pouze, aby autor volně nakládal se svým rukopisem. Další detail pak může spočívat v tom, zda si autor může svůj rukopis průběžně upravovat

podle připomínek recenzentů, nebo může volně nakládat pouze s rukopisem před recenzním řízením. Racionální jádro těchto detailů spočívá jednak v legislativních otázkách copyrightu, kdy na výsledný produkt publikační činnosti má v případě předání autorských práv větší nárok vydavatel oproti autorskému rukopisu a pak koncepce vydavatelů spočívající v tom, že jedině vydavatel je schopen garantovat, že konečná podoba vědeckého článku po recenzním řízení zůstává intaktní a naprosto spolehlivý zdroj dat oproti autorským rukopisům, které mohou být dodatečně autory upravovány.

Shrnutí

Nelze očekávat, že jakkoliv aktivita v oblasti snah o uvolnění bariér v zpřístupňování vědeckých publikací je mimořádně velká a téměř denně se objevují zprávy o minimálně verbální podpoře v tomto směru, dojde v brzké době k situaci, že naprostá většina vědecké produkce bude v pravém slova smyslu volně přístupná. Je to nemožné především z důvodů existujících ekonomických vazeb, které jsou jak velmi silné, tak okamžitě nezastupitelné, aby mohly být ze dne na den nahrazeny jinými mechanismy. Jako nejdůležitější je ale nutné považovat někdy velmi radikální vstup státních nebo legislativních orgánů v nejširším slova smyslu, který vychází z jejich legitimních funkcí a představuje daleko účinnější nástroj pro prosazování požadavků vědecké komunity než nezávazné výzvy nejrůznějších shromáždění nebo zájmových skupin. Je dnes možné konstatovat, že míč je na straně samotných vědeckých pracovníků a bude do značné míry záležet na nich, do jaké míry využijí nabízenou administrativní nebo i legislativní podporu a aktivně budou podporovat co nejotevřenější přístup ke svým publikacím, ať již poskytováním elektronických verzí elektronickou poštou, tak hlavně budování institucionálních depositářů nebo i dalšími metodami.

Literatura:

1. House of Commons, Science and Technology Committee: Scientific Publications:Free for all? 10th Report of Session 2003-04. Vol I: Report. Publ. 20 July 2004.
2. Economic analysis of scientific research publishing. The Wellcome Trust, January 2003, www.sqw.co.uk
3. Cost and business models in scientific research publishing. The Wellcome Trust, April 2004, www.sqw.co.uk
4. Budapešť Open Access Initiative, www.soros.org/openaccess/
5. Bethesda Statement on Open Access Publishing, www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm
6. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Science and Humanities, October 22, 2003.

7. PloS, Public Library of Science, www.plos.org
8. OECD Declaration on Access to Research Data From Public Funding, January 30, 2004.
9. House Report 108-636 – Departments of Labor, Health and Human Services, and Education, and Related Agencies Appropriation Bill, 2005.
10. Policy on Enhancing Public Access to Archived Publications Resulting from NIH-Funded Research. Notice Numer: NOT-OD-05-022, Feb. 3, 2005.
11. Nature opts for new policy on archiving. Information World 89.2.2005, <http://www.iwr.co.uk/IWR/1160899>.